DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-667-9-39

ІСТОРИЧНІ СТЕРЕОТИПИ ЯК ВИКЛИК ІСТОРИЧНІЙ ОСВІТІ: ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКЕ ПОРУБІЖЖЯ XX–XXI СТ.

Шемонаєв О.
аспірант за спеціальністю 032 – історія та археологія
кафедри всесвітньої історії
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

Польсько-українське порубіжжя у XX–XXI ст. стало простором формування численних історичних стереотипів, пов'язаних із конфліктами, пам'яттю про насильство та взаємними претензіями. У шкільній та університетській історичній освіті ці стереотипи часто відтворюються без критичного осмислення, що створює ризики закріплення упереджених уявлень у нових поколінь. Як зазначає Я. Грицак, «стереотипи є не лише відображенням минулого, а й інструментом політичної мобілізації» [3, с. 87].

У шкільних та університетських курсах історії польсько-українське порубіжжя часто постає крізь призму конфліктів – війна за Галичину (1918–1919) та Волинська трагедія (1943–1944), суперечки за території, взаємні акти насильства, ці події закріпили негативні образи «ворога» у свідомості обох народів. Міфи про «зрадництво» чи «жорстокість» сусіда, це приклади емоційно забарвлених уявлень, які передаються поколіннями. Стереотипи про «історичну місію» Польщі чи України в Центрально-Східній Європі – формувалися ще з XIX ст. і використовувалися як інструмент політичної мобілізації. Такий підхід закріплює образ «свого» як жертви та «чужого» як агресора. Стереотипи формуються через мовні маркери («зрада», «жорстокість», «ворог»), що підсилюють негативні уявлення [6].

Післявоєнні депортації та операція «Вісла» сформували негативні образи «ворога», які тривалий час відтворювалися у підручниках, літературі та пропаганді. Як зазначає Л. Зашкільняк, стереотипи мають емоційний та оцінний компоненти, закорінені у колективній пам'яті, й тому змінюються дуже повільно [6].

У післявоєнний період радянська та польська комуністична пропаганда закріпила образ «українського націоналіста» як «ворога», що ускладнило міжнаціональний діалог. Редукція складної історії до конфліктної схеми створює ризик однобічного бачення минулого. Учні отримують знання про протистояння, але не бачать прикладів співпраці – культурних обмінів, спільної боротьби проти тоталітарних

режимів, діалогу інтелектуалів. Це сприяє відтворенню упереджень у нових поколінь і знижує здатність критично осмислювати історичні джерела.

Проте з кінця XX – початку XXI ст. соціологічні дослідження засвідчують поступове зростання позитивного ставлення українців до поляків і навпаки, особливо після здобуття незалежності обома державами та подій Помаранчевої революції .

Завдання сучасної історичної освіти полягає у трансформації пам'яті від конфліктної до діалогічної. Це означає інтеграцію у навчальні тексти прикладів співпраці, пояснення багатоголосся джерел та формування навичок критичного мислення. Лише так можна подолати стереотипи й забезпечити збалансоване розуміння польсько-українських взаємин у XX–XXI ст.

При написанні даного дослідження були взяті до аналізу українські та польські шкільні підручники з історії (1990-ті – 2020-ті рр.), програми МОН України та польського Міністерства освіти, дослідження з історії пам'яті та стереотипів [1; 4; 7]. На основі цих джерел автор дійшов висновку, що у підручниках обох країн простежується тенденція до націоналізації пам'яті: події Волині 1943 р. чи польсько-українські конфлікти XX ст. часто подаються як «свої» жертви проти «чужих». У той же час стереотипи формуються через мовні маркери («жорстокість», «зрада», «жертва»), які закріплюють негативні образи сусіда. Однак, слід зазначити, що вже у XXI ст. з'являються спроби трансформації: спільні підручники, проекти «Примирення через історію», але їхній вплив обмежений. Зокрема в українських підручниках бракує пояснення, що польсько-українське порубіжжя було також простором співпраці (культурні обміни, спільна боротьба проти тоталітарних режимів). Що, у свою чергу створює освітні ризики: учні отримують знання про конфлікти, але не бачать прикладів взаємодії, що формує однобічне уявлення про минуле.

Існує також низка сучасних освітніх проєктів які ставлять за мету подолання стереотипів, зокрема проект «Викладання транснаціональної історії: Україна–Польща–Німеччина» за міжнародної ініціативи Інституту політичних досліджень Польської академії наук та Інституту Георга Екерта (Німеччина). Результатом цього проєкту має бути створення спільних навчальних матеріалів і рекомендацій для польсько-українського підручника з історії. Особливість його у багатоперспективному підході, що дозволяє учням бачити різні інтерпретації минулого [2].

За ініціативи МОН України була створена модельна програма «Історія Польщі» для українських шкіл яка охоплює історію Польщі XX–XXI ст. у взаємозв'язку з українською історією та завданням якої

є формування поваги до минулого обох народів та розвиток критичного мислення [5].

Проводяться регулярні українсько-польські історичні комісії та спільні конференції, зокрема з 1990-х років діють регулярні зустрічі істориків («Polska–Ukraina: trudne pytania», Яремчанські зустрічі), які документують складні сторінки минулого та сприяють їх спільному осмисленню. Такі платформи допомагають зменшити упередження та виробити спільні підходи до викладання історії [9].

Не менш дієвими є такі заходи як підтримка українських шкіл у Польщі та культурні обміни, освітні програми для української меншини в Польщі поєднують збереження національної ідентичності з інтеграцією у польське суспільство, студентські обміни та літні школи сприяють формуванню культури діалогу.

Отже, історичні стереотипи на польсько-українському порубіжжі й надалі залишаються викликом для сучасної історичної освіти, а їхнє відтворення у підручниках без критичного аналізу сприяє закріпленню упереджень та конфліктних моделей пам'яті. З метою усунення цього постає необхідність інтегрувати у навчальні тексти приклади співпраці та позитивних взаємин, щоб збалансувати образ минулого [8]. Також важливим завданням є формування критичного мислення учнів і студентів, яке дозволить відрізняти історичні факти від стереотипних інтерпретацій а освітня політика має сприяти створенню спільних українсько-польських освітніх проєктів, що допоможуть трансформувати пам'ять від конфліктної до діалогічної. Історичні стереотипи на польсько-українському порубіжжі – це не лише спадок минулого, а й сучасний виклик для освіти. Їх подолання можливе через критичне осмислення історії, багатоперспективність у навчанні та спільні культурно-освітні ініціативи, що сприятимуть формуванню взаємної довіри та партнерства між народами.

Література:

1. Snyder T. *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*. New Haven : Yale University Press, 2003.

2. Викладання транснаціональної історії: Україна – Польща – Німеччина [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://sharedhistoryedu.com

3. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота. Київ : Критика, 2010.

4. Гудь Б. Українсько-польські відносини у XX ст.: історичні стереотипи та політика пам'яті. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2005.

5. Гулий О. Модельна навчальна програма курсу «Історія Польщі. Профільна середня освіта. Основний / поглиблений рівень» для закладів

загальної середньої освіти. Рекомендовано Міністерством освіти і науки України Наказ МОН України від 06.08.2026 № 1324 [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://mon.gov.ua/static-objects/mon.

6. Зашкільняк Л. Українсько-польські стосунки XX ст. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2008. Вип. 2. С. 127–137.

7. Субтельний О. Україна: історія. Київ : Либідь, 1991.

8. Філіпович М., Шемонаєв О. Джерела формування польсько-українських образів «свого» та «чужого». *Healing Memory: the culture of memory as a technology of recovery* : Scientific monograph. Riga : Baltija Publishing, 2026. С. 510–527. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-689-8-29.

9. Ярощук І. Освіта і наука як інструменти примирення: подолання історичних упереджень у польсько-українському діалозі. *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. 2025. № 18. С. 108–116. Режим доступу: https://ukr-inst.lviv.ua/index.php/ukraina-polshcha/article/view/309